

بسمه تعالی

مباحث تکمیلی جزوه

خلاصه تاریخ هنر ایران و جهان

استاد عاشوری

۰۹۳۹۳۴۵۳۴۱۴ - ۰۹۱۲۳۴۵۳۴۱۴

www.ostad-ashoori.ir

فصل اول: هنر جهان باستان

قدیمی‌ترین نشانه‌های نقاشی و اولین تصویرسازی تاریخ بشریت را می‌توان در دو غار لاسکو و فون‌دوگوم (منطقه دوردونی جنوب فرانسه) و غار آلتامیرا (حوالی سانتاندر در اسپانیا شمالی) دانست و همچنین نگاره گراز با چهار جفت دست و پا در دیواره غار آلتامیرا را می‌توان نخستین نمونه تصویر متحرک دانست.

*موضوع اصلی نقاشی‌ها را حیوانات تشکیل می‌دهند که به طور ناتورالیستی نقاشی شده‌اند. مثلاً نقاشی گاوها در (تالار گاوها) غار لاسکو یا گاو وحشی زخمی در غار آلتامیرا

*از آنجایی که بعضی از غارها برای سکونت مناسب نبودند بنابراین احتمالاً جهت مراسم مذهبی بوده و نقاشی‌های انتهای غار که با دقت بیشتری کشیده شده مربوط به آئین باروری (دعای زاد و ولد) و نقاشی‌های ابتدای غار معمولاً به آئین شکار تعلق داشته.

الهه لسبوگ یا لس پلو (lespugue) در فرانسه از عاج ماموت ساخته شده است اما تندیس سنگی موسوم به ونوس ویلندرف در کنار رود دانوب در اتریش از سنگ آهک ساخته شده است (هر دو مربوط به حدود ۲۳ هزار سال پیش از میلاد).

• هنر آفریقایی در دو نوع درباری-انتزاعی و مفهومی تقسیم می‌شود که نوع انتزاعی و مفهومی هنرمندان قرن ۲۰ مثل پیکاسو تاثیر گذاشته.

هنر اقیانوسیه (استرالیا): در نقاشی‌ها نه تنها شکل ظاهری بلکه اندام‌های درونی بدن مانند قلب و ستون فقرات هم نقاشی می‌شده که به آن نقاشی‌های اشعه ایکس می‌گویند.

هنر سرخپوستان آمریکایی: ساکنان بومی و سرخپوست قاره آمریکا (شمالی-مرکزی-جنوبی) در گذشته‌های دور از شرق آسیا به این قاره مهاجرت کرده‌اند. در بین سرخپوستان جنوب غربی آمریکا «نقاشی آیینی روی شن» بخصوص در قبیله ی ناواجو، هنوز هم ادامه دارد.

مهم‌ترین تمدن‌های پیشاکلومبی

اولمک: قدیمی‌ترین تمدن در آمریکای میانه و نخستین تمدن در مکزیک به حساب می‌آیند و نوعی «فرهنگ مادر».

مایا: شهر بزرگ چیچن ایتسا (ایتزا) از شهرهای معروف مایا بود (درایالت یوکاتان در شرق مکزیک) که پایتخت مایاها بود. که بعداً به دست قوم نیمه وحشی تولتک افتاد و پایتخت آن‌ها شد. مراکز دینی، میدان‌های بزرگ و کنده کاری‌های تزیینی از خصوصیات معماری آن‌هاست.

شهر تئوتیواکان: اینان خدایان با مظاهر طبیعت را می‌پرستیدند و پیکره‌هایی با چهره‌های انسانی از آن می‌ساختند (اولمک‌ها هم تندیس انسانی داشتند اما بزرگ و سنگی).

تولتک: سرزمین مایاها به ویژه چیچن ایستا بعد از سقوط مایا به دست این قوم افتاد. همچنین این اقوام جانشین تئوتیواکان شد. هنر تولتک در شهر تولا در مکزیک شکوفا شد که هنری هندسی و خشک بود.

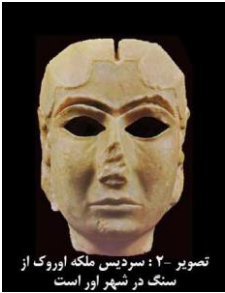
آزتک: آن‌ها روحیه خشن و جنگجو داشتند که در تندیس‌های رعب‌آور خدایانشان که طالب قربانی خونین بودند انعکاس یافته است. (به عنوان نمونه تندیس سنگی تالوک خدای باران). در جواهر سازی نیز مهارت داشتند.

اینکاها:

بخش دوم: هنر میان رودان (بین‌النهرین)

در بین‌النهرین تمایزی میان هنر و صنعت وجود نداشت و هنرمندان از احترام بالایی برخوردار بودند. آنان مهارت خود را موهبت الهی می‌دانستند. آثار به جا مانده از این تمدن‌ها بیشتر به صورت خشت و الواح گلی است. این الواح گلی شاید اولین کتب خطی و تصویری جهان باشد.

پیکره سازی سومر

تصویر ۲- سردیس ملکه اوروک از سنگ در شهر اور است

در پیکره های معبد ابو: دست‌ها به روی سینه به حالت احترام که باعث وقار رمزگونه آنها شده (حالت چشم‌ها واقع گرایانه در عین حال خشک و پر صلابت با دامنی چین دار و تا خورده، چشمانی درشت و مردمک ساخته شده از سنگ های رنگین)، اتصال پیکره‌ها به پا سنگ جهت استحکام از جمله‌ی این ویژگی‌هاست تندیس‌ها مخروطی و استوانه‌ای با بازوهای استوانه‌ای هستند و از جنس سنگ مرمر و کلاً از نظر اندازه کوچک هستند (بزرگترینشان ۷۵ سانتی‌متر) همچنین سردیس ملکه اوروک (وارکا یا واژکا) که از جنس مرمر سفید است مربوط به تمدن سومر می‌باشد که در موزه ملی عراق نگهداری می‌شود و گاهی آن را مجسمه‌ی اینانا می‌دانند.

* در چنگ‌های اور از تمدن سومر کاسه چنگ به شکل سر گاو از طلا و سنگ لاجورد که چشمان مرصع دارد.
* مهر معروف دوره‌ی سومری مهر پذیرایی از شیر مربوط به ۲۶۰۰ سال پیش است (در تصاویر سومری بخصوص در مهرها سربند شاخدار ویژگی خاصی است که خدایان را از انسان‌های عادی جدا می‌کند).

هنر آشوری

هنر آشوری به طور کلی هنر بازنمایی حیوانات- شکار- جنگ- مراسم مذهبی و اقتدار پادشاهان بود و هنر این سرزمین برخلاف دیگر تمدن‌های بین‌النهرین کمتر در خدمت مذهب بوده است.

میتانی‌ها

۱۳۰۰ تا ۱۵۰۰ سال قبل از میلاد در آسیای صغیر (شمال بین‌النهرین) زندگی می‌کردند و در معماری و حجاری استاد بودند و با آشوری‌ها ارتباطات فرهنگی داشتند.

بخش سوم: هنر مصر باستان

عَنْخ: علامت هیروگلیفی مصری برای زندگی است که به عنوان باد دلالت بر زندگی جاودانی است و بسیاری خدایان مصر آن را در دست دارند.

ابوالهول: یعنی پدر ترس و آنرا نگهبان هرم‌های مصر می‌دانستند (در یونانی اسفنگس).

مراسم مصائب آپیدوس: در مورد اُزیریس و مراسم آئینی درباره مرگ و زندگی دوباره اُزیریس است که حدود ۲۵۰۰ سال قبل از میلاد برگزار می‌شده و می‌توان آنرا منشاء نمایش در دنیا دانست. همچنین نمایش عروسکی از داستان اُزیریس و ست قدیمی‌ترین نمایش عروسکی در جهان است. مصریان زندگی این دنیا را کوتاه و فانی می‌دانستند و مرگ را آغاز یک حیات نوین و جاویدان می‌شمردند. به همین دلیل منازل را با مصالح ساده مثل خشت و گل می‌ساختند اما مقابر را با مصالح بادوام مثل سنگ. از نظر آنان هر انسان علاوه بر جسم دارای یک پیکر روح مانند یا تجلی از روح یا همزاد انسان یا خود دیگر به نام «کا» دارد که می‌تواند ما بین این دو جهان در حرکت باشد. شرط جاودانه بودن این است که کا بتوانند جسد خود را شناخته و به آن بازگردند. ابتدا یک پیکره بدلی از جسم سخت می‌ساختند (معمولاً سنگ خارا) اما بعدها جسد را مومیایی می‌کردند. مقبره را محکم می‌ساختند تا «کا» بتواند در آنجا سکونت کند. و اهرام مصر در واقع مقبره‌های فرعون‌ها می‌باشد. ابتدایی‌ترین شکل مقبره به صورت سکویی ساده با وجوه جانبی شیب‌دار بود که آنرا **مصطبه** می‌گفتند و سپس هرم پله‌ای ساخته شد که کهن‌ترین هرم مصر جوزر یا جوسر (مربوط به پادشاه جوسر) نام دارد که در سقاره در جنوب قاهره است (سلسله‌های قدیم) اما اهرام ثلاثه مصر در جیزه در شمال قاهره است و حالت پیشرفته‌تری دارد بزرگترین و کهن‌ترین اهرام ثلاثه هرم خئوپس (خئوف یا خوفو) که ۱۴۵ متر ارتفاع داشت که امروزه با فرسایش ۱۳۷ متر ارتفاع دارد و از عجایب هفت گانه دنیای قدیم است که تا قبل از برج ایفل بلندترین بنای انسانی بوده است.

قاعده هرم ۲۳۰ در ۲۳۰ متر و سنگ‌هایی از یک تُن تا ۴۰ تُن در آن به کار رفته و حدود ۲/۳ میلیون قطعه سنگ دارد (حدود ۷ میلیون تن سنگ).

دومین هرم از اهرام ثلاثه هرم خفرن پسر خئوف که (تندیس ابوالهول نزدیک آن است که سر انسان احتمالاً خفرن و بدن شیر دارد) سومین هرم مربوط به موکرتوس یا منکورع (پسر خفرن).

هنر مصر: هنر مصر در مراحل آغازین متأثر از هنر بین النهرین و به ویژه سومر بود و در مراحل بعد متأثر از آشوریان. هنر مصر در عهد کهن هنری است ابدیت‌گرا (ماورایی)، کاهنی، دینی و ایستا (که تغییر و تحول در آن به ندرت روی می‌دهد) و ویژگی آن را می‌وان اعتقاد به ماورا-زندگی بعد از مرگ و اولوهیت فرعون دانست.

اوبلسیک: در واقع ستون‌های یادبود دارای نقش برجسته در مصر است. بنایی که نماد رع (خدای خورشید) است. مصریان ابتدایی تصور می‌کردند که پرتوهای سنگ شده از آتون است.

تاریخ هنر سلسله‌های مصر

سلسله‌های اولیه (عتیق) و سلسله‌های قدیم (کهن)

مهم‌ترین اثر هنری سلسله‌های اولیه (عتیق) که برای شناخت خصوصیات هنری این دوره مناسب است یک لوح سنگی نارمر است.

سلسله‌های قدیم: پادشاهی مصر با پادشاهی زوسر (جوسر) شروع می‌شود و جانشینان او، اهرام ثلاثه را می‌سازند. هنر سلسله‌های قدیم حالت حماسی و شاعرانه داشته و در کلیه زمینه‌ها به اوج رسیده است و قواعد هندسی دقیق رعایت شده است. (اهرام ثلاثه - مجسمه ابوالهول - شیخ البلد - کاتب نشسته - غازهای مدوم از آثار این دوره است). مصری‌ها در ساخت مصنوعات هنری قواعدی پایه‌گذاری کردند به‌طور مثال در حجاری و تندیس‌سازی همیشه پای چپ جلوتر است (پیکره چوبی شیخ البلد در تصویر). اما پاهای زنان به هم چسبیده یا فاصله کمی داشتند.

نکته: پاپیروس گیاهی از نوع نی که مصریان قدیم مغز آن را می‌خوردند و از ساقه اش علاوه بر طناب و بادبان، نوعی مقوا درست می‌کردند که روی آن می‌نوشتند.

سلسله‌های میانی: نقاشی تغذیه غزالان آفریقایی که در مقبره خنوم حوتپ یافت شده است.

سلسله‌های جدید: با شروع سلسله جدید شکوه تازه‌ای در هنر به وجود می‌آید که این دوره را باید دوره طلایی معبد سازی تلقی کرد. از آثار برجسته این دوره معبد ملکه «حت شپ سوت» در دیرالبحری است. همچنین تندیس اخناتون از آثار سلسله‌های جدید می‌باشد. آخرین فرمانروایان قدرتمند مصر رامسس دوم و رامسس سوم می‌باشند که معبد آمون در کرناک واقع در الاقصر با تالار ستون‌دار و حیاط دار مربوط به این دوره است.

مصری‌ها در زیورسازی و هنرهای تزئینی هم توانا بودند و موضوع اغلب آثار تزئینی آن‌ها برگرفته از گیاهان کنار رود نیل به خصوص نیلوفر و پاپیروس بود.

نقاشی رنگ مومی: رنگیزه را با موم مذاب ترکیب می‌نمودند و بر روی بستر چوب نقاشی می‌کردند از قرن دوم بعد از میلاد مسیح که به تک چهره‌های رومی-مصری مشهور است. (تک چهره فیوم، تصویر نیم تنه صاحب جسد را همراه جسد مومیایی روی تابوت قرار می‌دادند که ۶۰۰ نقاشی به دست آمده است).

قبطی‌ها: هنر آنان را می‌توان تلفیقی از هنر مصر و روم (به‌طور دقیق یونان) دانست.

بخش چهارم: هنر و تمدن هند

پیش از آریایی

از جمله پیکرک‌های مکشوفه دره سند نیم تنه مرد روحانی از سنگ صابون از تمدن موهنجودارو (۱۷/۵ سانت) که در موزه ملی پاکستان در کراچی نگهداری می‌شود (شکل روبه‌رو) که چشمانی خالی مانده از مردمک چشم دارد و لباسی با نقش گل سه پر.

* زبان سانسکریت زبان مقدس هندی بود و ابتدا آریایی‌ها چهار کتاب با نام کلی ودا (کتاب‌های معرفت) از خود بجا گذاشتند و بعداً متون دیگری به نام اوپانیشادها یعنی اثر ادبی که بر فلسفه تأکید داشت و نظامی منسجم از اندیشه‌های فلسفی بود و سپس برهمن‌ها (که حاشیه‌هایی بر آیین ودایی بود) نوشته شد و سپس دو حماسه‌ی بزرگ هندی با نام‌های رامایانا و مهاباراتا تنظیم شد.

* مهاویرا (همزمان با بودا یعنی قرن ۶ قبل از میلاد) مکتب جین یا جینیسم را در هند آغاز کرد و امروزه جینیسم پیروان بیشتری از بودیسم در هند دارد. (بیشتر از همه هندوئیسم)

دوره‌های شونگا و آندرا (۱۸۵ پیش از میلاد تا ۳۲۰ میلادی)

سلسله شونگا در شمال مرکزی هند و سلسله آندرا در مرکز و جنوب هند حکومت می‌کردند. در دوره آن‌ها غار- معبد ساخته می‌شد. ورودی غار- معبد‌ها دارای طاق گهواره ای و اطراف آن دارای طاقچه‌های تزئینی و پنجره‌های نورگیر و بالکن بود و در انتهای تالار که به **مهراب (استوپای کوچک)** ختم می‌شد حالت نیم دایره‌ای داشت. استوپای عظیم سانچی که از بزرگترین معابد بودایی هند است مربوط به دوره شونگا و از ماسه سنگ زرین ساخته شده و نمای دروازه‌ها با صحنه‌هایی از زندگی بودا، زنان رقصنده و سواران بر روی اسب و فیل نشان داده می‌شود.

● **فرسک** (از واژه فرسکو ایتالیایی) نقاشی دیواری که بر روی اندود آهکی اجرا می‌شود و دیوار نگاری‌های اولیه معابد هندی در دل غارهای صخره ای به این روش انجام می‌شد (شاخص ترین غارها آجانتا و الوارا در جنوب غربی هند) که رنگ‌های سرخ، سبز، ارغوانی در نقاشی‌ها بارزترند و نوعی پرسپکتیو مقامی دارد (اندازه بر حسب اهمیت و مقام اشخاص).

* تثلیث نهایی که در آیین هندویی اهمیت بیشتر دارد عبارتند از برهما - شیوا - ویشنو.

برهما: ایزد آفریننده است (خود از میان گل نیلوفری که از ناف ویشنو روییده متولد می‌شود) برهما را معمار بازنشسته گویند که عالم را ساخت و کنار نشست.

شیوا: خدای نابودی و مرگ می‌باشد که در عین حال بازسازی جهان را انجام می‌دهد. یکی از نام‌های شیوا نتاراجا است که به معنی سرور رقصان است.

ویشنو: محافظ کائنات که ده بار برای محافظت از ناموس الهی و قوانین ازلی بر روی زمین ظاهر می‌شود. (ده آواتار ویشنو) هم وجه آرام دارد و هم وجه ترسناک.

* قدیمی‌ترین کتاب مصور هندی مربوط به قرن ۱۰ و ۱۱ میلادی است که نوعی کتاب بود که با برگ نخل ساخته می‌شد در سده چهاردهم منطقه گجرات (در غرب هند) کاربرد کاغذ در تولید کتاب معمول شد و مضمینی از زندگی مهاویرا و دیگر اسطوره‌ها بود (چهره‌ها نیمرخ، با بینی کشیده و عقابی و چشمان برجسته و لباس توری نازک) و رنگ طلایی (احتمالاً تحت تأثیر ایران) رواج داشت.

* واژه هنر در متن‌های زرتشتی ایران به صورت هونر و در متون هندی به صورت سونره بیان می‌شود.

* ناتیاشاسترا به معنی شیوه نامه و مانند دایره المعارفی در مورد هنر‌های نمایشی است و منسوب به بهاراتا مونی